

Vzdělávací program Kreativní knihovník

modul

Práce s dětskou skupinou

podpurný text

Mgr. Kateřina Kubíková, Ph.D.

Obsah:

Základní potřeby žáka.....	2
Aktivizující výukové metody.....	2
Postup při zavádění metod aktivní práce žáků do praxe.....	2
Doporučení pro vytváření metodických listů.....	4
Příklady aktivizujících metod výuky.....	5
Diskusní metody ve výuce (rozhovor, dialog, diskuse, příklady z praxe).....	5
Problémová metoda.....	5
Brainstorming.....	7
Druhy brainstormingu.....	7
Možné aktivity následující (nejlépe s určitým časovým odstupem) po brainstormingu.....	8
Možnosti využití.....	8
Pojmové mapy.....	9
Co to je pojmová mapa, z jaké teorie vychází?.....	9
Využití myšlenkových map v praxi.....	9
Instrukce pro vytvoření myšlenkové mapy.....	10
Literatura.....	11

----- Konec stránky -----

Problematika motivace u dětí, žáků základních a středních škol

Motivace zajišťuje aktivizaci lidské činnosti, dává jí konkrétní cíl. Lektor motivuje žáky vědomě, že se snaží během hodiny navodit vhodné podmínky (názorné pomůcky, pokusy...), ale i nevědomě např. tím, jak se žáky komunikuje (= interakce mezi lektorem a žákem). Mezi motivační činitele tedy patří i osobnost lektora.

Základní potřeby žáka

Sociální

Způsob komunikace mezi lektorem a žákem, úroveň sociálních vztahů, klima tolerance, kooperace, kamarádství mezi lektorem a žáky zvyšuje jejich motivace a tím i výkony, v neposlední řadě dojde i k odbourání negativních emocí jako je tréma, strach.

potřeby vlivu a prestiže lze rozvíjet různými soutěжами

Sociální potřeby související úrovní motivace: potřeba bezpečí a jistoty, potřeba vlivu, potřeba pozitivních vztahů a rizika související s obavou z odmítnutí.

Výkonové

Motivační činitelé: **potřeba úspěšného výkonu a potřeba vyhnout se neúspěchu**, kdy neadekvátní požadavky a přetěžování vedou k selhávání a k situacím, kdy dítě se chce vyhýbat neúspěchu (odmítnutí činnosti, kde je dítě neúspěšné).

Aspirační úroveň – očekávání budoucího výkonu nebo vyšší cílů v činnosti, odráží stav výkonové motivace jedince, je silně závislá na minulém výkonu (zda byl žák úspěšný). Výkonové potřeby se rozvíjejí a aktualizují získáváním zkušeností s úspěchem či neúspěchem. Čím je dítě méně úspěšné, tím méně se u něho vytvářejí výkonové potřeby, čímž se snižuje jeho motivace.

Aktivizující výukové metody

Metody aktivní práce žáků lze zařadit do všech fází výuky jak za účelem opakování, tak za účelem expozice nových znalostí. Pro praxi je možné využívat didaktické hry, problémové příklady s praktickým významem, a zejména experimentální aktivní činnosti žáků. Tyto metody je však třeba střídat, aby se z toho nestal stereotyp. Časová náročnost jednotlivých aktivizujících metod je velice rozdílná a je nutné vycházet zejména z vlastní zkušenosti.

Postup při zavádění metod aktivní práce žáků do praxe

Nejjednodušší pro praxi je **převzetí konkrétního modelu, příkladu, námětu**, který je ale třeba přizpůsobit pro konkrétní podmínky výuky.

Náročnější proces představuje převzetí publikované metody a její využití pro konkrétní situace. Vymýšlení nové metodiky a příkladů je velmi náročné časově i intelektově.

V první fázi se doporučuje stanovit jasný cíl, pro jehož realizaci je metoda prostředkem. Při vytváření konkrétního modelu jde především o konkrétní náplň, scénář.

příběh, obsah, který tvoří podklad pro realizaci v praxi. Tento materiál může vzniknout ve dvou variantách:

Práci lektorů ulehčuje metodický list (písemná příprava) s touto strukturou:

- Téma a cíl výukové jednotky.
- Popis metodiky, příklady, zadání, náměty apod.
- Pomůcky k realizaci.
- Orientační časové nároky.
- Případně další poznámky (pro opakované použití např. zkušenosti z výuky apod.).

Při realizaci aktivizujících metod výuky je třeba počítat s jedním faktem – v průběhu programu dochází k poklesu pozornosti posluchačů. Nejpozornější jsou žáci v průběhu prvních deseti minut práce, poté jejich koncentrace rychle klesá a již po dvaceti minutách dochází k výraznému poklesu pozornosti.

Další okolnost, kterou je třeba brát v úvahu, je styl předávání informací, který žáci preferují. V současné době ve výuce na ZŠ i SŠ jednoznačně převládá frontální výuka, jejímž výsledkem je hotový zápis žáka ve svém sešitě. Žáci tedy nejsou na práci s využitím aktivizujících metod výuky zvyklí. Přejít nemůže být skokový, protože je vyděsí a nemusí kooperovat.

Začínáme tedy s méně náročnými aktivizujícími postupy (Maňák, 1998, s. 41):

- Využití individuálních zkušeností žáků (získaných ve škole i mimo školu) k získávání nových vědomostí a dovedností.
- Předběžná učená zaměstnání různého charakteru, která žáci provádějí ještě před osvojením učiva a jimiž navazují na své zkušenosti.
- Ukázat dětem, to že cílevědomé a soustavné pozorování předmětů a jevů jako cesta k samostatnému získávání poznatků. Např. ukázky pokusů z encyklopedií apod.
- Práce žáků s dokumenty (knihami, učebnicemi a dalšími materiály). Při této práci je na žáky kladen požadavek přesného vnímání, srovnávání, uvědomělého pozorného čtení, vyhledávání a hodnocení hlavních myšlenek textu.

Poté teprve postupně nasazujeme problémové situace do výuky. Při nasazení nové výukové metody někdy pedagog naráží na situaci, kdy mění vyzkoušené za něco nového. Důležité je v tomto případě si prostudovat potřebnou teorii a dále se inspirovat konkrétními (nejlépe v praxi ověřenými) modely.

Zajištění vhodných podmínek

Vytvoření vhodného klimatu souvisí se zajištěním **podmínek** pro práci žáků. Je důležité pro efektivní řešení problémů a realizaci tvůrčího procesu. Mezi tyto podmínky lze zařadit následující:

- Vytvoření příjemného prostředí.
- Respektování osobnosti žáka.
- Dobrý vztah mezi lektorem a žáky.
- Atmosféra beze strachu.
- Spravedlivé hodnocení.
- Podpora tvořivých jedinců.

Doporučení pro vytváření metodických listů

Metodické listy slouží jako opora lektora a také jako prostředek k uchování námětů, postupů a informací pro další použití. Metodické listy lze sdílet s kolegy v knihovně i s kolegy z jiných pracovišť a mohou se stát inspirací i detailním návodem pro realizaci výuky.

Náležitosti metodického listu ke konkrétnímu programu v knihovně:

- Téma, ročník, počet žáků.
- Výchovně vzdělávací cíl programu.
- Použité metody, formy a pomůcky.
- Orientační časový harmonogram.
- Otázky a úkoly pro žáky, včetně správných nebo možných řešení.
- Alternativní program (co se bude dělat v případě, když nebude možné příslušnou metodu aktivní práce použít).
- Zakončení programu, zpětná vazba – zhodnocení cvičení, shrnutí tématu, zadání domácího úkolu.
- Autor programu, konkretizace skupiny, datum vytvoření (důležité pro informaci, jak dlouho se metoda používá).
- Krátké shrnutí zkušeností s realizací hodiny po jejím skončení s uvedením počtu realizací. To vše dává informaci o tom, jak docházelo na základně realizace k úpravám a vylepšování metodických listů.

----- Konec stránky -----

Příklady aktivizujících metod výuky

Diskusní metody ve výuce (rozhovor, dialog, diskuse, příklady z praxe)

Jsou to postupy, které vedou výuku tak, aby se cílů dosahovalo hlavně na základě vlastní učební práce žáků, přičemž klademe důraz na myšlení a řešení problémů. Metody jsou vysoce efektivní ve vztahu k osvojovaným vědomostem a dovednostem i ve vztahu k rozvoji myšlení, představivosti, fantazie, tvůrčích schopností... atd. **Náročné na přípravu** a kladou vysoké nároky i na žáky.

- **ROZHOVOR** – lektor se ptá a žák odpovídá. Základní prvek je otázka, která je aktivizujícím prvkem a usměrňujícím veškerou další činnost žáka.
- **DIALOG** – otázky si kladou vzájemně oba účastníci. Předpokládá vyspělejší žáky.
- **DISKUSE** – všichni členové skupiny si navzájem kladou otázky a odpovídají na ně. Používá se i tehdy, když chce lektor znát názory žáků na určitý problém. Smyslem je výměna názorů a rozvoj komunikačních schopností. Pro efektivní diskusi je třeba vytvořit mezi jejími účastníky osobní kontakt (všichni účastníci by na sebe měli vidět), je vhodné seskupit lavice, popř. židle do kruhu nebo polokruhu. Velmi důležitou podmínkou efektivity diskuse je vytvoření důvěrného ovzduší, jinak se účastníci diskuse nebudou se svými názory svěřovat.

Základní pravidla diskuse

- Tvůj oponent není nepřítel, ale partner při hledání pravdy. Cílem diskuse je hledání faktu, ne soutěžení.
- Snaž se druhého pochopit, pokud se ti to nepodaří, nemůžeš jeho výrok vyvrátit ani uznat.
- Tvzení bez věcných důkazů není argument, jde jen o tvůj názor.
- Drž se zvoleného tématu a neodváděj diskusi jinam.
- Nechtěj mít za každou cenu poslední slovo. Počet slov nenahradí argument, překřížení oponenta neznamena vyvrácení jeho argumentů.
- Neurážej oponenta, pokud to uděláš, ztrácíš právo účastnit se diskuse.
- Diskuse vyžaduje dodržení disciplíny. Svá tvrzení a úsudky formuluj klidně, vážně a srozumitelně.
- Všichni mají právo vyjádřit své myšlenky. Buď k ostatním ohleduplný a mluv stručně a k věci.

Problémová metoda

Podstata problémové metody spočívá v tom, že žákům nejsou sdělovány tzv. hotové poznatky, kladoucí nároky hlavně na paměť ale děti jsou vedeny k tomu, aby samostatně nebo s nepatrnou pomocí lektora odvodili nové poznatky vlastní intenzivní myšlenkovou činností. Je to cesta náročnější a pomalejší.

Výukový problém – teoretická nebo praktická obtíž, kterou žák samostatně řeší svým vlastním aktivním myšlenkovým zkoumáním.

Problémové vyučování – soubor činností jako organizování problémových situací, formování problémů, poskytnutí nezbytné pomoci žákům při řešení problému, ověřování těchto řešení a řízení procesu systematizace a upevňování takto získaných poznatků.

Činnost lektora při problémové výuce: příprava a zadávání problémových otázek a úkolů. Přitom vychází ze stanovených cílů. V této souvislosti je třeba zdůraznit, že vhodný výběr tématu, jeho zpracování a nalezení optimální formy, které u žáků navozuje přiměřené problémové situace, spočívá v pedagogickém mistrovství.

Problémová úloha musí splňovat tato kritéria:

- Problémová úloha musí být v logické návaznosti s dosavadními poznatky žáků.
- Musí být přiměřená jejich možnostem.
- Musí mít problémový obsah (neznámou, obtíž).
- Musí mít povahu nového poznatku.
- Musí u žáka vyvolat chuť poznávat.

Příklady problémových otázek

- Jak bys vysvětlil...
- Dokaž...
- Jak souvisí...
- Čím se liší...
- Urči...
- Jaký je základní rozdíl...
- Co je příčinou...
- Srovnej...
- Popiš...
- Které společné znaky...
- Jak lze použít...

Fáze řešení problémové úlohy:

1. **Identifikace** – obtížná ale důležitá. Lektor pomáhá problém odhalit a formulovat. Je nutné provést správný výběr problémů z hlediska sledovaných cílů.
2. **Analýza situace** – pomáhá problém jasně pochopit, a definovat. Týká se cíle a výchozích faktů, které jsou k dispozici. Je dobré pořídit seznam faktů lehce dostupných a faktů chybějících pro řešení.
3. **Vytváření hypotéz** – hledání klíče od problémové situace, pořádání a přeskupování dat a informací tak aby mohla vzniknout představa o řešení problému. Tato fáze se liší od algoritmického způsobu řešení, který krok za krokem sleduje vytyčený postup.
4. **Verifikace hypotéz** – jde o příležitost pro výcvik kritického myšlení a logicky přesného myšlení. Pro výuku je důležité, že neúspěch proces hledání neukončuje. Nemá projevem žákovy neschopnosti. Ale výzva k novým pokusům.
5. **Návrat k dřívějším fázím** – je často nezbytný, pokud se nedostaví očekávaný výsledek a není-li řešitel ochotný hledání východiska vzdát. Neúspěch může mít různé příčiny (nedostatečná připravenost žáků, nedostatečné výchozí znalosti, neadekvátně připravený program – příliš náročný).

Brainstorming

„Bouření mozků.“ Kreativní metoda umožňující zjistit názory na nějakou „věc“ nebo najít co nejvíce variant řešení určitého problému

Postup:

1. účastníci jsou seznámeni se základními pravidly metody:
 - zákaz kritiky a jakéhokoliv (i bezděčného) názoru, hodnocení jednotlivých nápadů, a to jak ze strany účastníků, tak ze strany zapisovatele
 - uvolnění fantazie – neplatí žádné tabu, mezi nápady mohou být i ty „nešilenější“ (právě z nich může vyjít originální řešení)
 - vzájemná inspirace – nechejme pracovat asociace – co řekne jeden, může ovlivnit následující nápad druhého
2. zadání (téma) brainstormingu napíšeme zřetelně na tabuli (flipový papír)
3. účastníci říkají své nápady, zapisovatel je postupně bez komentáře a bez snahy strukturovat zapisuje (může případně zapisovat i „cik-cak“, aby nebylo hodnoceno ani pořadím)
4. při útlumu může někdo (moderátor, zapisovatel) vědomě inspirovat ostatní nápadem jiné kategorie (případně i položit doplňující otázku)
5. brainstorming ve vhodné chvíli ukončit (zpravidla po tužším rozjezdu přichází „bouře“ nápadů, potom se tempo a množství nápadů zmírňuje, avšak po chvíli nastává ještě jedna fáze s více – často velmi cennými – nápady, při druhém útlumu je dobré činnost ukončit)

Druhy brainstormingu

Párový brainstorming

- ve dvojicích zapisují vše, co vědí, nebo si myslí, že vědí o tématu (možno i otázky k tématu).

Skupinový brainstorming s různými obměnami:

„Postupný brainstorming“

- vhodné pro mladší účastníky – zajišťuje aktivní účast i méně průrazným dětem,
- moderátor (zapisovatel) zajišťuje, aby se ve skupině účastníci se svými nápady střídali podle pořadí,
- když ten, kdo je na řadě, nemá zrovna nápad, je přeskočen – v dalším kole se ovšem může opět zapojit.

„Kolotočový brainstorming“ (pro skupiny)

- po určitém čase skupina přechází na další stanoviště, kde si čtou již napsané nápady (individuálně, nebo pro všechny ze skupiny nahlas),
- zápis dalších nápadů skupiny,
- po určeném čase přechod na následující stanoviště,
- skupina končí u brainstormingu, u něhož začínala.

„Brainstorming s putujícími flipy“

- stejný jako kolotočový, jen neputují skupiny, ale posílají se flipy.

Výsledky párového brainstormingu a různých variant skupinového brainstormingu jsou pak prezentovány celé velké skupině.

„Rolestorming“

Po standardním brainstormingu následuje místo vyhodnocení další fáze, v níž účastníci nemluví za sebe, ale za jinou osobu – reálnou, či smyšlenou: např. „Moje babička by to řešila takto...“ nebo „Ferda Mravenec by vám řekl...“.

Výhoda – velká kreativnost = množství nápadů, účastníci se navíc zbavují případné obavy hodnocení od ostatních.

Možné aktivity následující (nejlépe s určitým časovým odstupem) po brainstormingu

- při práci ve dvojicích či malých skupinách posléze vzájemné prezentace ve větších skupinách (např. po dvojici čtveřice a poté čtení celé skupině)
- strukturovat výsledky brainstormingu – přeměnit je v myšlenkovou mapu
- nechat vyvěšeno a vracet se k němu (případně i doplňovat), hledat nosné myšlenky pro další činnosti... (kombinovat, propojovat jednotlivé nápady)
- vyhodnotit nápady podle společně domluvených kritérií
- obodovat zajímavost (použitelnost...) nápadů členy skupiny
- označit zajímavost (použitelnost...) každým členem skupiny – každý dostane 3–5 lepiček, která přiřadí k nápadům, jež nejvíce oceňuje

Možnosti využití

1. Evokace (motivace) učiva a úvod k tématu (Co vše o něm víme? Co tě o tématu napadá? Jaké máš otázky k tématu...)
2. Zjišťování různých názorů na problém, hledání nových otázek, problémů, cílů učení.
3. Hledání nových neotřelých řešení určitých problémů.
4. Hledání nápadů v kreativních úkolech – název díla.
5. Reflexe po probrání učiva, shrnutí učiva.
6. Opakování minulého učiva.

Dovednosti, jež jsou prostřednictvím brainstormingu procvičovány:

Žák (student, účastník):

- po stanovenou dobu se soustředí na téma,
- drží se tématu,
- nabízí bez zábran (otevřeně a beze strachu) své nápady, myšlenky, otázky,
- rozvíjí nápady a myšlenky druhých, nechává se ovlivnit nápady druhých a navazuje na ně,
- přijímá nápady druhých bez kritiky, respektuje je.

Žák (student, účastník) při případné další práci s výsledky brainstormingu:

- vybírá nejdůležitější, klíčové (použitelné) myšlenky,
- hledá kompromis při rozdílných názorech,
- prezentuje názory celé skupiny,
- shrnuje cizí názory a prezentace.

Pojmové mapy

Co to je pojmová mapa, z jaké teorie vychází?

Pojmové mapování je technika sloužící pro vizualizaci vztahů mezi různými pojmy. **Pojmová mapa** je diagram ukazující vztah mezi pojmy. Pojmy uspořádány v jakési „hierarchické větrovité struktuře“ – v horní části mapy jsou obecné pojmy, které jsou propojeny čarami s pojmy specifitějšími nacházejícími se ve spodnějších úrovních mapy. Z jednoho pojmu vyrůstají „větve“ do pojmů v spodnějších částech mapy, z těch opět vyrůstají větve do pojmů v nižších úrovních mapy atd. Vizualně tedy vidíme jakýsi převrácený strom (kmen je nahoře). Čáry mezi pojmy jsou pojmenované tak, aby co nejvýstižněji zachytily vztah mezi pojmy. „Větve pojmových map“ mohou být navíc navzájem propojeny pomocí tzv. křížových spojení – pojem z jedné větve propojíme čarou s pojmem z jiné větve a tento vztah popíšeme.

Metoda pojmových map byla vyvinuta v 70. letech **J. D. Novakem** na Cornellově univerzitě primárně jako výzkumný prostředek. Začala se však velmi brzy využívat ve vyučování a při učení.

Myšlenka pojmového mapování je **inspirována následující myšlenkou**:

„Nejdůležitější a nejjednodušší faktor ovlivňující učení je to, co učící se již zná. Zjistěte to a uče podle toho.“

Novým pojmům se tedy naučíme tak, že je vztáhneme k relevantnímu pojmu, který již známe.

V pojmové mapě jsou pojmy vizualně uspořádány tak, že uprostřed je hlavní pojem a z něj pak vyrůstají větve na strany (čáry znázorňující vztahy mezi pojmy), na konci těchto větví jsou další specifitější pojmy, z těch pak do strany vyrůstají další větve atd. Myšlenková mapa vizualně připomíná pohled na strom z ptáčích perspektivy, tj. shora (pojmové mapy připomínají převrácený strom, na který se díváme ze země, a to s určitým odstupem).

Využití myšlenkových map v praxi

- **brainstorming,**
- **plánování složitých projektů v týmu,**
- **učení a vyučování** – učení se novým pojmům, opakování pojmů, sumarizace poznatků ve studované oblasti, zavádění nových pojmů, hodnocení studentů, lze využít pro orientaci v textu.

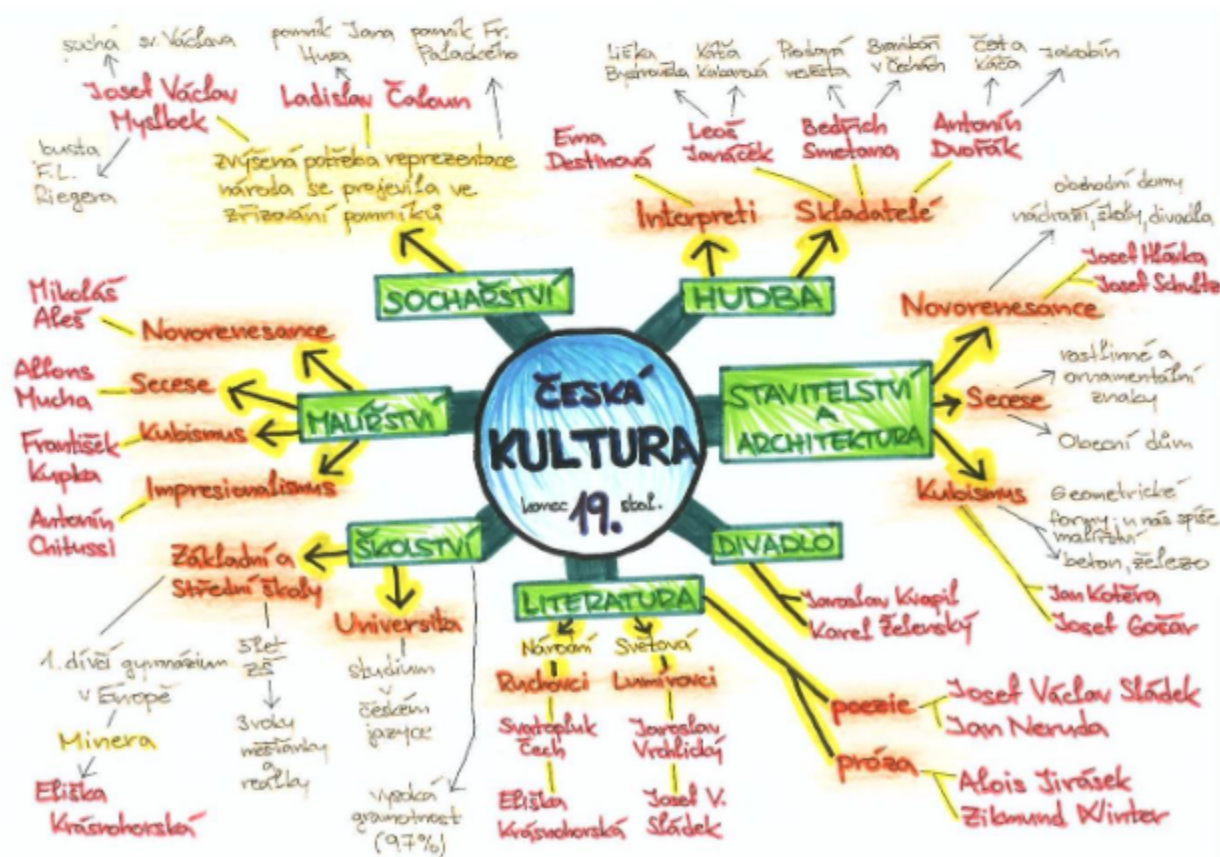
Instrukce pro vytvoření myšlenkové mapy

1. Připrav si velký list papíru.
2. Hlavní pojem (téma tvojí pojmové mapy) napiš do horní části papíru.
3. Přemýšlej o dalších pojmech, které by měly být součástí tvé mapy. Sepiš si tyto pojmy na okraj papíru.
4. Začni s tvořením samotné mapy. Pojmy uspořádej do několika úrovní. Čím více je pojem abstraktní a obecný, tím výše ho umístni. Konkrétní a specifické pojmy umístni naopak níže. Každý vztah mezi pojmy, který shledáš relevantní, zakresli do mapy tak, že pojmy spojíš čarou a nad ní popíšeš vztah. Snaž se popsat vztah výstižně a krátce.
5. Pokud si myslíš, že je to vhodné, uveď příklad vztahující se k pojmu.
6. Zamysli se nad souvislostí mezi jednotlivými „větvemi“ pojmů.
7. K vytvoření mapy použij různé barvy, můžeš ji doprovodit i různými obrázky.
8. Proveď **kontrolu mapy**. Přemýšlej, zda jsi do mapy zařadil všechny relevantní pojmy týkající se tvé studované oblasti. Pojmenoval jsi vztahy mezi pojmy správně a výstižně? Přemýšlej o možných příkladech, obrázcích a barevném provedení, které by mapu vylepšilo a lépe vystihlo podstatu studované oblasti.

Jeden z největších problémů, který studenti mají při sestavování map, je **vhodné pojmenování vztahu mezi pojmy**. To se velmi často důsledkem toho, že pořádně nerozumí podstatě vztahu a neumí ho proto zapsat do mapy.

Myšlenkovou mapu lze teoreticky nekonečně rozšiřovat. Do mapy lze přidávat další a další pojmy a snažit se pojmenovat další a další vztahy mezi nimi.

Obrázek zdroj: <https://i.pinimg.com/564x/ce/33/89/ce3389d500239205e5849d25b77cf728.jpg>

LITERATURA

- BUZAN, Tony, BUZAN, Barry. *Myšlenkové mapy*, Brno 2011.
- FISHER, R. *Učíme děti myslet a učit se: praktický průvodce strategiemi vyučování*. Praha: Portál, 2004.
- KIRST, W., DIEKMEYER, U. *Trénink tvořivosti: [hry a cvičení pro děti a dospělé]*. Praha: Portál, 1998.
- KÖNIGOVÁ, Marie. *Tvořivost – Techniky a cvičení*, Praha 2007.
- LOKŠOVÁ, I., LOKŠA, J. *Pozornost, motivace, relaxace a tvořivost dětí ve škole*. Praha: Portál, 1999.
- PETTY, G. *Moderní vyučování*. Praha: Portál, 2006.
- SCHMID, Gerhard. *IQ trénink – Mozkový jogging*, Praha 2009.
- SILLAMI, Norbert. *Psychologický slovník*, Olomouc 2001.
- SMÉKAL, Vladislav. *Pozvání do psychologie osobnosti – Člověk v zrcadle vědomí a jednání*, Brno 2004.
- ŠIMANOVSKÝ, Z. *Hry s hudbou a techniky muzikoterapie ve výchově, sociální práci a klinické praxi* / Zdeněk Šimanovský. null. Praha: Portál, 2007.
- ŽÁK, Petr. *Kreativita a její rozvoj*, Brno 2004.

